

AUGUSTINUKSEN KASVATUSFILOSOFIA¹

Tapio Puolimatka

Aurelius Augustinus (345–430) on jättänyt lähtemättömän jäljen länsimaisen filosofian ja erityisesti kasvatusfilosofian historiaan. Häntä on kutsuttu ensimmäiseksi moderniksi ihmiseksi (Ahlberg 1954). Hänen pohdintansa minuuden olemuksesta ja tiedon opettamisen mahdollisuudesta avasivat uusia uria myöhemmälle ajattelulle. Hänen ajattelunsa kehitykselle oli tärkeää, että hän löysi Milanossa kristillisen yhteisön, joka oli avoin filosofiselle pohdinnalle, vastakohtana Pohjois-Afrikan kristillisiä seurakuntia hallinneelle sulkeutuneelle asenteelle.

Mikä sai Augustinuksen keskittymään kasvatusfilosofian ongelmiin niin syvällisesti, että hänen vaikutuksensa on ollut lähtemätön? Eräänä syynä voidaan pitää hänen elämänhistoriaansa, jota hän itse luonnehtii totuuden asteittaiseksi valkenemiseksi sisäiselle minuudelle. Huolimatta valtavista älyllisistä lahjoistaan ja sivistyksellisistä mahdollisuuksistaan hän piti vuosikausien ajan kiinni käsityksistä, joita hän myöhemmin päätyi pitämään perustavasti harhaisina. Totuuden avautumista hän kuvaa toisiaan seuraavina murroksina, jotka eivät olleet pelkästään huolellisen ajatteluprosessin loogisia johtopäätöksiä, vaan joita luonnehti oivalluksenomainen asioiden avautuminen, asioiden näkeminen uudessa valossa. Vaikka hänellä oli hyviä opettajia johdattamassa ajan sivistyksen lähteille, se ei sinänsä riittänyt avaamaan hänelle oikeaa käsitystä asioista. Jotain täytyi tapahtua hänen sisäisessä maailmassaan, hän tarvitsi sisäistä valoa, joka valmistaisi häntä sisäisesti tiedon vastaanottamiseen. Niinpä Augustinuksen pohdinnat keskittyvät siihen, mikä on tiedollisen valon alkuperä ja miten ihminen voi sen vastaanottaa.

Augustinus kehitti kasvatusfilosofisia näkemyksiään keskusteluissa oman poikansa Adeodatuksen kanssa. Augustinuksen keskeinen kasvatusfilosofinen teos *De Magistro (Opettaja)* on kirjoitettu Augustinuksen ja Adeodatuksen väliseksi dialogiksi. Siinä Augustinus kiinnittää huomiota poikansa erinomaiseen lahjakkuuteen. Pian tämän dialogin jälkeen Adeodatus kuitenkin kuolee 16-vuotiaana. Tästä tragediasta huolimatta tai sen takia Augustinuksen kasvatusfilosofinen pohdinta saavuttaa syvyyden, jota on harvoin sitä ennen tai sen jälkeen saavutettu.

Kasvatuksen alkuperusteet

Augustinuksen kasvatusfilosofisen ajattelun taustalla on siis hänen oma henkilökohtainen kasvu- ja kehitysprosessinsa, jota hän käytti lähtökohtana pohtiessaan ihmisen kasvua ja kehitystä kohti syvempää ymmärrystä ja itsetiedostusta. Oman olemassaolon alkuperusteisiin kohdistuva intensiivinen etsintä ja henkilökohtainen pohdiskelu antoivat kaikille Augustinuksen teoksille pedagogisen leiman. Hänen kirjoitustensa taustalla on ajatus sielun matkasta ja etsinnästä totuuden löytämiseksi ja pyrkimys rakentaa kaikki ensimmäisten totuuksien varaan. Filosofisen pohdinnan kautta Augustinus pyrki tavoittamaan kasvatuksen perusteet ja rakentamaan kasvatusta koskevan pohdinnan uudelleen perusteistaan käsin. Tässä mielessä Augustinuksen työ oli esikuvana

¹ Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa Raija Huhmarniemi, Simo Skinnari & Juhani Tähtinen (toim.) 2001. *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen*. Suomen kasvatustieteellisen seuran Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 2, 43–67.

Descartesille, joka yli vuosituhat myöhemmin halusi "yhden kerran elämänsä aikana hajottaa kaikki täydellisesti ja aloittaa uudelleen perusteista" (*Meditations*, CSM II 13.12). Descartesin aikalaisia hänen yrityksensä muistutti Augustinuksesta. Augustinuksen filosofinen työ kasvatustilosophian alalla avautuu aikamme ihmisille parhaiten, kun se nähdään Descartesin yrityksen valossa. (Harrison 1999, 66.)

Kasvatuksen ongelma on Augustinukselle osa yleisempää ongelmaa siitä, miten ihmisen minuus ja identiteetti rakentuu, mitkä tekijät tähän prosessiin vaikuttavat, ja miten ihminen saavuttaa itsetuntemuksen. Tämän ongelman selvittämiseksi Augustinus kirjoittaa avoimen kertomuksen omasta elämästään. Hänen tarkoituksensa on päästä selville minuutensa luonteesta ajattelemalla perusteellisesti sitä, kuka hän on ja miten hänestä tuli se mikä hän on.

Minä ainakin, Herra, saan tässä kovasti painiskella, painiskella oman olemukseni selvittämisessä. Monta tuskaista hikipisaraa olen näissä vaikeuksissa maahan pudottanut. Ei ole nyt taivaan avaruus tutkimuksemme kohteena, emme nyt mittaile tähtien etäisyyksiä emmekä tarkkaile maan painosuhteita. Oman muistini, oman sieluni toiminnasta nyt on kysymys. Ei ole ensinkään ihme, että se, mikä on minun ulkopuolellani, on minusta kaukana. Mikä olisi minulle läheisempi kuin minä itse? Ja katso, jo muistini on sellaista, jota en käsitä, ja kuitenkin minä itse olen siinä kysymyksessä! – mikä minä siis olen? Mitä on minun olemukseni? (*Tunnustukset* 10.16.25–17.26)

Tähän kysymykseen Augustinus etsii vastausta sekä filosofisesti että omaelämäkerrallisesti, analysoimalla oman identiteettinsä muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä ja oman itsetuntemuksensa kehitystä ja pohtimalla filosofisesti näiden vaikutusten luonnetta ja sitä, miten kasvatusta muokkaa ihmistä. (Harrison 1999, 66.)

Augustinus pyrkii ajattelemaan perusteista käsin sitä, mitä hän on oppinut. Tämän hän katsoo voivansa tehdä parhaiten lähtemällä liikkeelle henkilökohtaisesta näkökulmasta, pohtimalla omaa elämäänsä, oman minuutensa muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä.

Yksi olennainen osa ihmisen sielua on järki, ja ihmisen tiedollinen kehitys on riippuvaista siitä. Koska Jumala on antanut ihmiselle järjen, sillä täytyy olla tarkoitus. Tätä tarkoitusta Augustinus etsii pohtimalla perustavia tietoteoreettisia kysymyksiä: Mitä on tieto ja mistä se tulee? Mikä on ihmisjärjen suhde tietoon? Miten ihminen voi saavuttaa perimmäisen tiedon? (Bowen 1972, 279.)

Augustinuksen mukaan ihmisen järki ja havaintokyky on valmistettu saamaan tietoa todellisuudesta. Jos Jumala ei olisi tehnyt inhimillistä järkeä ja havaintokykyä sopiviksi tehtävänsä, tieto olisi kokonaan ihmisen ulottumattomissa. Koska Jumala on luonut ihmisen järjen kykeneväksi saamaan luotettavaa tietoa, järjellä on tärkeä merkitys ihmisen henkisessä kehityksessä. Se on erityisen hyödyllinen pyrittäessä tekemään selkeitä käsitteellisiä erotteluja.

Vaikka kasvatusta onkin välttämätöntä näiden tiedollisten valmiuksien kehittämiseksi, inhimillisen tiedon perusta on kuitenkin ensisijaisesti ihmisen tiedollisten valmiuksien sopivuudessa luotettavan tiedon hankkimiseen. Vaikka kasvatusta paljolti tekee ihmisestä sen mitä hän on, ihmisen järjen ja havaintokyvyn sopivuus luotettavan tiedon saamiseksi tekee hänelle mahdolliseksi arvioida kasvatuksen kautta muodostuneita käsityksiä. Näin hänen kehityksensä riippuu ratkaisevasti myös siitä, mitä hän tekee kasvatuksellaan.

Skeptikot ja tiedon mahdollisuus

Opettamisen mielekkyys perustuu siihen, että ihmisen on mahdollista saavuttaa tietoa. Jos tietoa ei ole mahdollista saada, opettaminen ei ole sanan varsinaisessa mielessä mahdollista. Siksi Augustinus kiinnitti huomiota skeptikkojen näkemyksiin ja pyrki torjumaan heidän väitteensä, jonka mukaan varma tieto ei ole mahdollista. Augustinus pyrkii osoittamaan, että on ainakin neljä aluetta, joilla ihminen voi saavuttaa käsityksiä, joita on mahdotonta epäillä. (Skirbekk & Gilje 1995, 163–169; Aspelin 1981, 183–185.)

(1) Skeptikkojen mukaan emme voi luottaa siihen, että aistihavainnot antavat meille luotettavaa tietoa, koska havainnot eivät riipu pelkästään havaintojen kohteiden ominaisuuksista, vaan myös havainnoitsijan suhteesta havainnon kohteisiin. Käytännössä huomaamme, että aistit välillä pettävät meitä ja asiat näyttävät erilaisilta eri tunnetiloissa, erilaisista näkökulmista, eri etäisyyksiltä ja esimerkiksi veden ja sumun läpi nähtyinä.

Augustinus huomauttaa tähän, että vaikka aistit välillä pettävätkin meitä, ei kuitenkaan ole mahdollista tulla tällä tavalla petetyksi, ellei ole olemassa. "Jos olen erehtynyt, olen olemassa" (*Si fallor, sum*).

Se joka ei ole olemassa, ei varmasti voi erehtyä! Koska minun täytyy olla olemassa voidakseni erehtyä, niin vaikka olisin erehtynyt, en mitenkään voi erehtyä siinä tiedossani, että olen olemassa. Tästä myös seuraa, että en erehdy tietäessäni että tiedän. Sillä samoin kuin tiedän, että olen olemassa, niin myös tiedän tämän tosiasian, että tiedän sen. (*De Civitate Dei* 11.26.)

Augustinuksen argumentti oli perustana Descartesin samansuuntaiselle argumentille, jossa tämä etsi varmaa tietoa systemaattisen epäilyn kautta ja päätyi lopulta siihen varmana pitämäänsä tietoon, ettei hän voi epäillä sitä, että hän epäilee. Koska hän epäilee, hän tietää ajattelevansa, ja koska hän ajattelee, hän tietää olevansa olemassa. (*Cogito, ergo sum.*) Kun ihminen epäilee havaintojaan, hän ei kuitenkaan epäillessään voi epäillä sitä, että epäilee, eikä siksi voi epäillä sitä, että on olemassa. Ihminen ei voi epäillä, ellei hän ole olemassa, ja siksi on mahdotonta epäillä esimerkiksi aistien luotettavuutta ja samanaikaisesti epäillä omaa olemassaoloaan. Niinpä on olemassa totuus, jota epäilevä ihminen ei voi epäillä: se että hän on olemassa.

(2) Kun epäily viedään riittävän pitkälle, ei epäilijä Augustinuksen mukaan saa pelkästään tietoa siitä, että hän on olemassa vaan myöskin tietoa siitä, että hän epäilee, haluaa, ajattelee ja tuntee, sekä että hän tietää sen, että hän epäilee, haluaa ja ajattelee. Toisin sanoen, ihminen saa tietoa omasta itsestään, omasta sisäisestä minuudestaan.

(3) Myös matematiikan alueella on käsityksiä, joita mikään epäily ei voi horjuttaa. Ihmisen on mahdotonta epäillä, että $2 + 2 = 4$.

(4) On myös olemassa loogisia totuuksia, joita on mahdotonta epäillä. Esimerkkinä tästä on ristiriidattomuuden periaate. Tämän skeptikotkin joutuvat olettamaan väittäessään, että ei ole mahdollista saavuttaa varmaa tietoa. Tällöin he joutuvat kieltämään sen kanssa ristiriitaisen käsityksen, että on mahdollista saavuttaa varmaa tietoa. On myös mahdotonta epäillä monia loogisia totuuksia maailmasta, että esimerkiksi joko sataa tai ei sada, joko aine on olemassa tai se ei ole, jne.

Näillä neljällä alueella on siis olemassa käsityksiä, joita ihmisen on mahdotonta epäillä. Merkitseekö se, että ihmisen on mahdotonta epäillä tiettyjä käsityksiä, samalla sitä, että nuo

epäilemättömät käsitykset antavat varmaa tietoa ihmisen tietoisuuden ulkopuolisesta todellisuudesta? Augustinuksen mukaan tämä ei seuraa itsestään selvästi, ilman lisäoletuksia. On erotettava käsitteellisesti yhtäältä ihmisen käsitykset ja toisaalta ne oliot, jotka ovat hänen kokemuksensa käsitteellistämisenä kohteena. Ihmisten elämykset, kokemukset ja käsitykset vaihtelevat. Emme voi kuitenkaan olettaa, että ne oliot, nämä käsitykset koskevat, vaihtelisivat näiden käsitysten mukana. Silloinhan ei olisi olemassa todellisuutta, joka olisi ihmisen tietoisuudesta riippumatonta. Huolimatta erilaisista kokemuksistaan ja käsityksistään ihmiset näyttävät kuitenkin elävän samassa maailmassa, koska he pystyvät keskustelemaan toistensa kanssa sellaisistakin asioista, joista heillä on osittain erilaisia käsityksiä. Tämä pätee myös matemaattisiin ja loogisiin totuuksiin. Ihmisten ymmärrys voi vaihdella ja lapset oppivat vähitellen ymmärtämään paremmin matemaattisia totuuksia, mutta itse matemaattiset ja loogiset totuudet eivät näyttäisi olevan riippuvaisia ihmisen ymmärryksen tasoista. Matemaattiset ja loogiset totuudet pätevät riippumatta ihmisten vaihtelevista käsityksistä, ja ne ovat siinä mielessä ajattomia tai ikuisia. Voiko ihminen siis tietää, että hän ymmärtää joitakin näistä yleispätevästä tai ikuisista totuuksista sillä perusteella, ettei hän voi mitenkään epäillä tiettyjä käsityksiä? Vastausta tähän kysymykseen Augustinus lähtee etsimään tarkastelemalla ihmisen käsityskyvyn ja ymmärtämisprosessin rakennetta. Etsiessään varman tiedon perusteita hän pohtii sen minuuden olemusta, joka pyrkii hankkimaan tietoa.

Jotta voitaisiin ajatella ihmisten ymmärryksen varmuuden ja selvyuden merkitsevän sitä, että todellisuus on sellainen, millaisena ihmisjärki sen mieltää, on oletettava, että ihmisjärki on yhteydessä siihen, miten asiat todella ovat. Rajallisen ihmisjärjen voidaan olettaa tavoittavan asioiden todellisen luonteen ainoastaan, jos se voi olla yhteydessä sellaiseen järjelliseen tietoisuuteen, jolla ei ole ihmisjärjen rajoituksia. Loppuun saakka luotettavina voidaan pitää vain sellaisen järjellisen tietoisuuden käsityksiä, jolla on kaikki tieto ja täydellinen ymmärrys. Ihmisjärjen pitäisi voida toimia yhteydessä tällaisen järjellisen tietoisuuden kanssa, jotta sen saavuttamiin päätelmiin voitaisiin luottaa. Ilman sen tarjoamaa valoa ihmisjärjen saavutukset jäävät lopullisen epävarmuuden valtaan. Augustinuksen pohdinnat sisäisen minuuden olemuksesta keskittyvät juuri tällaisen yhteyden mahdollisuuksien arvioimiseen.

Sisäinen minuus

Vaikka ihminen ei voisikaan olla varma siitä, että todellisuus on sellainen, miltä se hänelle näyttää, hän voi kuitenkin varmasti sanoa, miltä se näyttää hänelle. Sen jälkeen kun ihminen on ensin tiedostanut, millaisena todellisuus näyttäytyy hänen tietoisuudelleen, hänen keskeiseksi tiedolliseksi ongelmakseen tulee se, näkeekö hän todellisuuden oikeassa valossa. Tällaisen pohdinnan kautta Augustinus toi länsimaiseen ajatteluun käsityksen minuudesta, joka on olennaisesti sisäinen eikä ulkoinen. Hän kehitteli syvän minuuden käsitettä, jonka mukaan ihmisen perustavanlaatuisen vaikeus on nähdä ulkopuolinen todellisuus ja oma itsensä oikeassa valossa. Ihmisellä on taipumus nähdä todellisuus omien toiveidensa, halujensa, pelkojensa yms. vääristämänä sekä pyrkiä näyttämään itselleen ja muille parempana kuin on. Siksi hän ei voi itsestään selvästi luottaa siihen, millaisena todellisuus näyttäytyy hänelle. Hänen täytyisi pystyä saavuttamaan itsekriittinen näkemys omasta tavastaan katsoa todellisuutta. Jos ihminen ei tunne itseään, hän ei ymmärrä omaa

näkökulmaansa todellisuuteen. Silloin hän ei voi suhtautua itsekriittisesti siihen, missä valossa hän näkee todellisuuden.

Kehitys kohti oikeampaa näkökulmaa tapahtuu kiinnittämällä huomio sisäiseen olemukseen. Tiedon kohteena olevien olioiden maailma on julkinen ja yleinen, mutta tiedon prosessi on yksityinen ja erityinen, koska jokaisen täytyy itse ymmärtää ja hankkia tietoa omasta puolestaan. (Taylor 1989, 130.) Huomion kohteena eivät olekaan havaitsemani olennot ja ilmiöt sinänsä, vaan minä itse, joka havaitsen ja olen tietoinen näistä olennoista ja ilmiöistä. Näin tulen tietoiseksi siitä, että se, miten itse koen toimintani, ajatteluni ja tunteeni on erilaista kuin kenenkään muun kokemus. Tällainen tietoisuus keskittyy sisäiseen minuuteen, joka määrää sen, missä valossa näen ja tunnen itseni ja maailman. Olennaiseksi kysymykseksi nousee se, onko sisäinen valoni puhdasta, niin että voin nähdä asiat oikein, vai onko sisäinen valoni hämärtynyt niin, etten pysty näkemään todellisuutta sellaisena kuin se on. Tieto perustuu sisäiseen oivallukseen, jolla on myös moraalisia edellytyksiä. Tässä suhteessa Augustinus syvensi sokraattiseen ihanteeseen kuuluvaa kriittistä asennetta. Samalla kun hän oli juurtunut syväälle kreikkalais-roomalaisen ajattelun maailmaan, hän luotasi syvällisesti kristillisen ajattelun lähteitä tavalla, joka antoi hänelle uudenlaisen sisäisyyden käsitteen.

Augustinuksen käsitys ihmisen minuudesta ja kasvatuksen luonteesta rakentui Sokrateen, Platonin ja Aristoteleen rakentamalle perustalle ja syvensi heidän puolustamiaan näkemyksiä. Sokraattinen käsitys minuudesta on yksikerroksinen. Minuuden ajatellaan olevan läpinäkyvä, kokonaan järkipäisen pohdiskelun tavoitettavissa, niin että järkevä ja hyveellinen ihminen voi ongelmattomasti hallita olemustaan. Edellytyksenä on tosin se, että ihminen on vapautunut luulotelluista tiedoista. Ihmistä johtaa harhaan se, jos hän luulee tietävänsä sellaistaikin, mitä ei itse asiassa tiedä. Järkipäinen pohdiskelu vapauttaa tästä harhasta. Tullessaan tietoiseksi omasta tietämättömyydestään ihminen luo samalla edellytykset oikealle tiedolle. Pelkkä tieto hyvästä riittää takaamaan sen, että ihminen myös on hyvä ja toimii hyvin. Niinpä kasvatus voi keskittyä kriittisen ajattelun kehittämiseen ja käsitysten arvioimiseen niin, että ihminen ei omaksu käsityksiään perusteettomasti. Tällä tavalla voidaan taata oikean tiedon omaksuminen ja samalla hyvä elämä.

Platon hylkäsi Sokrateen ajatuksen, jonka mukaan pelkkä tieto hyvästä on riittävä takaamaan hyveellisen toiminnan. Hän ymmärsi sen, että ihmisen tunteet voivat vaikuttaa vastakkaisesti hyvettä koskevalle tiedolle, niin että hyveellinen toiminta edellyttää tunteiden harjoittamista. Ratkaisevinta hyvän elämän muotoutumisessa on kasvatus, jonka kautta irrationaalinen sielunosa totutetaan toimimaan järjen ohjaamana ja haluamaan asioita oikein.

Aristoteles kehitti tätä ajattelua edelleen. Hyveitä koskeva tieto ei yksin riitä parantamaan luonnetta, vaikkakin se voi syventää itsetuntemusta ja elämäntähtäystä ja siten parantaa elämän laatua. Hyveitä koskeva tieto on kuitenkin tärkeä edellytys oikealle kasvatukselle, koska tällä tiedolla on objektiivinen perusta ihmisen luonnossa tai olemuksessa. Kasvatuksen kautta halut ja mielenliikkeet totutetaan toimimaan niin, etteivät ne liiallisella tai liian vähäisellä toiminnalla estä oikeaa käyttäytymistä ja hyvää elämää. Hyvä elämä perustuu luonteenhyveiden ja järjen yhteisvaikutukseen. Hyveellinen ihminen tekee järjen oikein päättelemiä tekoja ja paheellinen vastavasti huonoja. (Knuutila 1989, 220, 226.)

Augustinuksen mukaan itsetuntemuksen ja hyveen saavuttaminen ei ole näin yksinkertaista. Vaikka ihminen alistaisi käsityksensä järkipäiseen arviointiin ja paljastaisi oman tietämättö-

myytensä, hän ei ole vielä päässyt kosketuksiin sisimmän olemuksensa kanssa. Ihmisen olemus on paljon syvempi ja monikerroksisempi kuin sokraattiset dialogit antaisivat aavistaa.

Augustinus ei katsonut järjen tuovan lopullista ratkaisua itsetuntemuksen vaikeuksiin, koska järjellistä ajattelua ohjaavat minuuden syvemmät tasot, jotka antavat ajattelulle suunnan. Järki ei itsenäisenä ole riittävä antamaan ihmiselle vastausta perimmäisiin kysymyksiin. Ihmisen järki tarvitsee valoa, joka auttaa sitä näkemään todellisuuden oikein. Augustinus siirtää huomion pois tiedon ulkoisista kohteista itse tietämisen sisäiseen prosessiin, sisäiseen oivallukseen. Ajattelu kääntyy näin tutkimaan itseään reflektiivisesti. Tietäminen ei olekaan ongelmatonta. Perimmäisen todellisuuden ja ihmisen olemuksen ymmärtäminen edellyttää sisäistä valoa. Tämä valo löytyy sisäisen etsinnän kautta, jossa ihminen tulee tietoiseksi omaa ajatteluaan vääristävistä haluista ja vapautuu niiden hämärtävästä vaikutuksesta.

Edes aristoteelinen luonteen harjoittaminen ei tavoita ongelman ydintä, koska siinä oletetaan, että pelkkä totuttaminen ja järjen kehittäminen suuntaa tahdon oikein. Augustinuksen mukaan ihmisen sisimmän voi saada valtaansa joko rakkaus hyvään tai rakkaus pahaan. Lisäksi ihminen saattaa haluta sekä hyvää että pahaa yhtä aikaa, niin että hänen sisimmästään tulee moraalisen taistelun näyttämö. Ihminen ei välttämättä halua hyvää, vaikka hän näkisi sen selvästi ja ymmärtäisi, mitä se merkitsee. Ihminen voi kääntää selkänsä hyvälle, jonka hän näkee selvästi ja rakastua paheeseen.

Pahan ongelma ei Augustinuksen mielestä ole ajattelun tietä ratkaistavissa. Turmeltuneelta sielulta puuttuu voimaa vastustaa huonoja impulsseja. Se taipuu helposti seuraamaan niitä, sen sijaan että se kiinnittyisi parempiin pyrkimyksiin. Ihminen ei pysty itse parantamaan jakautunutta sieluaan. *Tunnustukset*-teoksen kahdeksannessa kirjassa Augustinus kuvaa omaa voimattomuuttaan muuttaa elämänsä suuntaa. Hän oli varma, että hänen olisi parempi muuttaa elämäntapojaan, mutta hän jatkoi vanhojen tapojensa mukaisesti. Hän toimi oman tahtonsa mukaan siinä mielessä, että hän itse omasta tahdostaan jatkoi paheellista elämäänsä. Samalla on kuitenkin totta myös se, että hän jatkoi paheellista elämäänsä tahtonsa vastaisesti, koska hän olisi halunnut haluta paheesta luopumista. "Hän tahtoi, että hän tahtois elää toisin, mutta hänen tahtonsa tahtoa näin oli vailta vaikutusvoimaa ja se oli, kuten hän sanoi, osittainen ja epätäydellinen" (Knuuttila 1998, 118.) Vain Jumalan armo voi antaa sielulle oikean suunnan ja auttaa sitä säilyttämään sen. (mt. 109.)

Augustinus pohdiskelee *Tunnustuksissaan* syitä pahan vallalle omassa sisimmässään ja päätyy näkemykseen, ettei hänen pahuuteensa ollut mitään muuta syytä kuin pahuus itse:

Iljettävä oli pahuuteni, mutta minä rakastin sitä, rakastin turmiota, rakastin lankeemustani.
(*Tunnustukset* 2.4.)

Pahuudella on sellainen vetovoima ihmisen sieluun, että se pystyy saamaan ihmisen valtaansa. Kaikkein vaikeinta on käsittää se, että ihmistä motivoi itse väärin tekemiseen sisältyvä viehätys, ei pelkästään sen kautta tavoiteltava hyöty. Ihmisen nautinto on "itsessään pahassa työssä" (*Tunnustukset* 2.8.). Tällaisessa mieltymyksessä pahuuteen on jotain selittämätöntä, joka osoittaa ihmisen syvyyksien olevan järjellisesti tavoittamattomissa. (*Tunnustukset* 2.9.) Ihmissieluun sisältyy arvoituksellisia syvyyksiä, jotka määräävät koko elämän suunnan ja jotka samalla ohjaavat ajattelua.

Tämä luo kasvatukselle vaikean ongelman. Ei riitä, että lapsi oppii ajattelemaan oikein ja saa tietoa hyvästä, koska hän saa samalla sen vastakohtana tietoa pahasta. Huolimatta kaikesta tiedostaan ja kriittisestä ajattelustaan hän saattaa mieltä pahuuteen ja se saattaa saada hänen sydämensä valtaansa. Miten kasvatuksen kautta voitaisiin välittää paitsi tietoa hyvästä ja tottumus ulkonaisesti hyvien tekojen tekemiseen, myös sellainen rakkaus hyvyyteen, jonka ansiosta ihminen tekee hyviä tekoja oikeista motiiveista?

Rakkaus paheeseen kätkeytyy useimmiten hyvän verhoon niin, että ihmisen on lähes mahdollonta tunnistaa omaa pahuuttaan. Augustinus syvensi sokraattisen itsetutkistelun merkitystä korostamalla ihmisen olemuksen pimeitä puolia ja itsepetoksen valtaa ihmiseen. Ei riitä, että ihminen tietää mikä on hyvää, hänen on myös tiedettävä omassa sisimmässään oleva paha ja sen taipumus naamioitua. Tässä suhteessa Augustinus saa inspiraationsa evankeliumista. Jeesuksen voimakas kritiikki kohdistui ulkokultaisuuteen, siihen että ihminen panee naamion kasvoilleen ja näyttäytyy muille ihmisille ja itselleen toisenlaisena kuin hän todella on. Jeesuksen rajuin kritiikki ei kohdistunutkaan julkisen paheen edustajiin, vaan uskonnon ja moraalin edustajiin. Ensiksi mainitut olivat tietoisempia turmeluksestaan ja olivat siten lähempänä itsetuntemusta ja oikeaa suhtautumista toisiin ihmisiin ja Jumalaan. Uskonnon ja moraalin edustajat taas luulivat olevansa hyviä ja siksi he halveksivat muita. Sokraattinen teema toistuu nyt moraalisella alueella. Suurin ongelma on se, jos luulee olevansa hyvä, vaikka ei olekaan, koska silloin ei voi nähdä itseään eikä muita ihmisiä oikeassa valossa. Väärä käsitys omasta hyvyydestä tekee mahdottomaksi ymmärtää itseään ja muita. Uskonnon ja moraalin edustajat lopulta tuomitsivat Jeesuksen kuolemaan yhteisen hyvän nimissä.

Tunnustus ei saa jäädä ulkonaisten väärin tekojen tunnustukseksi, vaan sen tulee kasvaa tietoisuudeksi oman olemuksen syvyyksissä piilevästä pahuudesta. Sydämen vilpittömyyttä ei saavuteta pelkän älyllisen pohdiskelun kautta, vaan siihen tarvitaan sen tunnustamista, että on mieltynyt pahuuteen. Ilmauksena tästä pyrkimyksestä oman sielun pahuuden perinpohjaiseen kartoittamiseen on Augustinuksen *Tunnustukset*, joissa hän käy perusteellisesti läpi elämänsä synnit aina lapsuudesta asti. Hän näki ihmisen olemuksen taistelukentäksi hyvän ja pahan välillä, koska hyvän ja pahan rajaviiva ei kulje ihmisten välissä, vaan jokaisen ihmisen sydämen läpi.

Augustinuksen mukaan ihminen ei uskalla nähdä omaa pahuuttaan, ellei hän voi olla varma Jumalan anteeksiantamuksesta. Tämän varmuuden lahjoittaminen on evankeliumin ydin. Siksi ihminen tarvitsee Jumalan erityistä ilmoitusta. Augustinuksen ajattelussa yhdistyi näin vakaumus ihmisen taipumuksesta pahuuteen ja usko siihen, että vain evankeliumin julistus täydellisestä anteeksiantamuksesta voi vapauttaa ihmisen. Hän piti täydellistä anteeksiantamusta ainoana mahdollisena lähtökohtana moraaliselle kehitykselle, koska täydellisen anteeksiantamuksen mahdollisuus tekee mahdolliseksi rehellisen suhteen Jumalaan, omaan itseen ja muihin ihmisiin. Moraaliseksi ihanteeksi tuli ihminen, joka on syvällisesti tietoinen oman pahuutensa ajattelua ja toimintaa ohjaavasta voimasta. Ihmisen sisäinen elämä on moraalisesta kamppailun näyttämö: "En tee sitä hyvää, mitä tahdon, vaan sitä pahaa, mitä en tahdo," (Room. 7: 19; *Tunnustukset* 1.19.)

Synnin tunnustuksen tarkoituksena on sydämen puhdistuminen. Sydämen puhdistuminen taas on edellytys sille, että ihminen näkee todellisuuden oikein ja että hän pystyy ajattelemaan rehellisesti ja todenmukaisesti. Osa havaintojen ja ajattelun virheistä on seurausta siitä, ettei ihminen tunne oman pahuutensa syvyyksiä, jolloin se pääsee vaikuttamaan hänen tietoprosesseihinsa ilman

että hän on siitä itse tietoinen. Tämä tekee ihmisen tiedosta epävarmaa. Ihmisen ajatus ei kaikessa terävyydessäänkään pysty selvittämään elämän äärimmäisiä perusteita ja salaisuuksia ilman sisäistä valoa. Valoa on vain siellä, missä kaikki nähdään selvästi ja kaikki ollaan halukkaita näkemään selvästi.

Paitsi että sisäinen valo on edellytys oikealle tiedolle, se on yleensäkin edellytys ihmisen eheydelle ja onnelle. Ilman sisäistä valoa ihmisen sielu on parantumattomasti jakautunut ristiriitaisiin pyrkimyksiin. Sisäisen valon avulla ihminen saavuttaa sisäisen rauhan ja "sanomattoman ilon". (*Herramme Vuorisaarna* 3.14.) Ilman Jumalan armoa ihminen ei voi parantaa sisäistä jakautuneisuuttaan.

Kasvattajan näkökulma

Paitsi että sisäisyyden näkökulma tekee arvokasvatuksen moniulotteiseksi, koska pelkkä tieto ja totuttaminen eivät riitä takaamaan sitä, että ihmisestä kehittyy hyveellinen, sisäisyyden näkökulma johtaa kasvattajan pohtimaan ja kyseenalaistamaan sitä, miten hän näkee lapsen. Lapsi ei ole ulkoisen havainnoinnin kohde, jonka taipumukset, potentiaali ja kehitystarve voidaan puolueettomasti arvioida. Se, miten kasvattaja näkee lapsen, riippuu hänen sisäisestä valostaan tai sen puutteesta. Kasvattajan näkemystä lapsesta voivat värittää hänen ennakkoluulonsa, itsekkäät pyyteensä ja itsekeskeisyytensä. Ne voivat estää häntä näkemästä sitä myönteistä potentiaalia, mikä lapsessa on ja kiinnittää huomion puoliin, jotka näyttävät lapsen kielteisessä valossa. Tällöin näkökulma ei ole sellainen, joka kiinnittäisi huomion lapsen mahdollisuuksiin, vaan lapsen puutteisiin ja rajoituksiin.

Samalla augustinolainen näkökulma tekee kasvattajan tietoiseksi, että lapsi on olento, jolla on oma sisäinen maailmansa, johon muilla ei ole pääsyä. Lapsen syvintä minuutta ei voi kasvattaa mikään muu kuin anteeksiantamus ja rakkaus, joka antaa hänelle rohkeuden tuntee itsensä, myös oman pahuutensa. Kasvattaja pystyy hallitsemaan korkeintaan lapsen ulkoista käyttäytymistä. Hän ei koskaan pysty määräämään lapsen syvintä rakkautta. Mikään tieto, kurinpito tai suostuttelu ei voi saada lasta rakastamaan hyvää. Ajattelun taitojen harjoittelu ja tiedollisten valmiuksien kehittäminen voivat antaa lapselle valmiuksia ymmärtää tekojensa seurauksia, mutta ne eivät ratkaise sitä, mitä hän rakastaa. Hänen sielunsa syvyyksiä hallitseva rakkaus ohjaa myös hänen ajatteluaan. Jos häntä hallitsee rakkaus pahuuteen, hänen ajattelunsakaan ei voi olla vääristymättä sen vaikutuksesta. Kriittistä ajatteluakin voidaan käyttää joko rakentavasti tai tuhoavasti. Mitä lahjakkaampi ihminen on pahuudessaan, sitä tuhoavampi hän voi olla.

Augustinuksen kristillisen vakaumuksen mukaan ainoa parannuskeino tässä suhteessa on evankeliumin tarjoama täydellinen anteeksiantamus. Evankeliumi tarjoaa mahdollisuuden uuden rakkauden syntymiseen, mutta se ei takaa sitä. Uskonnollisuus voi ilmetä myös farisealaisuutena, jossa ihmisen itsetuntemus tulee entistäkin heikommaksi. Kaiken ytimessä on kysymys, oppiiko ihminen tuntemaan Jumalan rakastavana isänä, jolle hän voi ilmaista myös pahuutensa, kapinansa ja vihansa, vai tuleeko ihmisestä Jumalalle sokeasti alistuva orja. Tässä suhteessa Augustinuksen ajattelua sopii luonnehtimaan se; miten Mihail Bahtin kuvaa Dostojevskin maailmaa. Augustinuksen Jumala ei "luo äänettämiä orjia (kuten Zeus), vaan vapaita ihmisiä, jotka kykenevät asettumaan

luojansa rinnalle, olemaan hänen kanssaan eri mieltä ja jopa kapinoimaan häntä vastaan." (Bahtin 1991, 20.)

Oivallusmalli

Koska tieto riippuu sisäisestä oivalluksesta ja ymmärtämisestä, tietoa ei voi siirtää toiselle ihmiselle ja tallentaa hänen mieleensä. Augustinus hylkää näin opetuskäsityksen, jonka mukaan opetus on tiedon siirtoa opettajalta oppilaalle. Sen sijaan Augustinus puolustaa oivallusmallia oppimisen ja opetuksen kuvaukseksi. Ihmistä voidaan herätellä tietoon esittämällä taitavia kysymyksiä ja aktiivimalla häntä niiden avulla itsenäiseen pohdintaan. Tässä suhteessa Augustinuksen näkemykset ovat läheistä sukua sokraattiselle kasvatusajattelulle.

Augustinus kehitteli useita argumentteja opetuksen tiedonsiirtomallia vastaan. Hänen pääargumenttinsa perustuu muunnelmaan oppijan paradokseista. Sanat ovat pelkkiä äänneitä, elleivät ne viittaa asioihin, jotka ovat ihmismielelle todellisuutta. Tästä syntyy paradoksi: Jos oppilas jo tuntee ne realiteetit (todellisuuden ilmiöt ja oliot), joihin hänen opettajansa sanat viittaavat, opettaja ei opeta hänelle mitään uutta. Jos taas oppilas ei tunne näitä realiteetteja, opettajan sanat eivät merkitse hänelle mitään. Niinpä Augustinuksen mielestä kielen tehtävänä ei voi olla realiteetteihin viittaaminen; kielen tehtävänä on antaa oppilaalle uusia virikkeitä. Opettajan sanat saavat oppilaan etsimään todellisuudesta sellaisia puolia, joita hän ei vielä tunne. Kun hän löytää todellisuuden ulottuvuudet, joista hän saa käsityksen sisäisen näkemyksen kautta, hän saa uutta tietoa, jota opettajan antama virike on edistänyt. On mahdollista uskoa johonkin asiaan sillä perusteella, että kuulee jonkun opettavan sitä, mutta tällainen kuulopuheeseen perustuva uskomus ei ole tietoa. Kuulopuheeseen perustuvat uskomukset eivät ole tietoa, sillä tieto edellyttää näkemystä sanojen takana olevasta todellisuudesta. (*De Magistro* 10.33; 11.37.)

Niinpä Augustinus päätyy hyvin yllättävään päätelmään. Kukaan ei voi opettaa toiselle mitään uutta tietoa sanoilla. Uusi tieto perustuu aina ihmisen omaan pohdintaan ja sen seurauksena saavutettuun ymmärrykseen. Opetuksen kautta on vain mahdollista välittää uskomuksia, joiden sisältönä on se, että opettaja uskoo asian olevan tietyllä tavalla. Oppijan tehtäväksi jää arvioida esitetyn käsityksen todenperäisyys ja varmistaa, että kyseinen käsitys on tietoa.

Augustinus ei kuitenkaan halua tällä sanoa, etteikö opettajaa ollenkaan tarvittaisi. Opettaja voi kysymyksillään ja pohdinnoillaan aktivoita oppilasta ja sitä kautta auttaa hänen tiedollista kehitystään. Sitä paitsi oikein asetetut kysymykset itse asiassa ohjaavat oppilaan tiedollista etsintää. Tämän tyyppinen pedagoginen ohjailu ei ole ristiriidassa Augustinuksen perusajattelun kanssa, koska hän uskoo, että yleispätevää tietoa on olemassa. Koska tieto kuitenkin edellyttää asioiden oivaltamista ja ymmärtämistä, mikään ulkoinen opetus ei voi sitä välittää. Ihmisen täytyy aktivoida sisäisesti voidakseen oivaltaa ja ymmärtää asiat oikeassa valossa.

Augustinuksen puolustaman oivallusmallin mukaan opettajan tehtävänä ei ole välittää oppilaalle erillisiä tiedon perusosasia. Se ei ole mahdollistakaan, koska tieto ei koostu irrallisista palaista, vaan se on asioiden ymmärtämistä, tietynlaisen näkemyksen syntymistä, joka järjestää kokemuksen osatekijät ja osoittaa niiden merkityksen. Vain ihminen, joka saavuttaa tällaisen näkemyksen asioista, tietää jotakin sanan varsinaisessa merkityksessä. Asioiden mieleen painaminen ja muistaminen eivät merkitse sitä, että ihminen tietää asian.

Dialogi sisäisen opettajan kanssa

Vaikka ulkoiset opettajat eivät pystykään siirtämään tietoa oppilaille, oppija ei kuitenkaan selviä ilman apua, koska silloin hänen käsityksensä jäisivät hänen oman rajoittuneen näkökulmansa tuottamien ennakkoluulojen hallitsemiksi. Ulkoisen opettajan tehtävänä on kysymyksillään herättää oppija sellaiseen pohdintaan, joka saa hänet elämään vuorovaikutuksessa ”sisäiseen opettajaan”, niin että ihmisen sisäisestä ajattelusta tulee dialogista, ei monologista. Sisäisellä opettajalla Augustinus tarkoittaa Jumalan ei Totuuden läsnäoloa jokaisen ihmisen sisimmässä.

Asioiden ymmärtäminen perustuu siihen, että kysymme järjen kautta neuvoa sisäiseltä Totuudelta. – Kun siis ilmaisen sanoin totuuksia, en opeta henkilöä, joka tarkkailee näitä totuuksia. Hän ei saa opetusta sanoiltani vaan itse asioilta, jotka tulevat hänelle sisäisesti ilmeisiksi, kun Jumala ilmaisee ne. – Usein tapahtuu, että henkilö ensi kieltää jonkin käsityksen sitä häneltä kysyttäessä, mutta päätyy lisäkysymysten kautta hyväksymään sen. Tämä tapahtuu hänen erottelukykynsä heikkouden tähden. Hän ei osaa etsiä valoa asian ymmärtämiseksi. Mutta hänet voidaan herätellä tekemään niin kohta kohdalta, kun hänelle esitetään kysymyksiä niistä kokonaisuuden osista, joita hän ei kyennyt ymmärtämään. Jos kyselijän sanat tässä tapauksessa ohjaava häntä, sanat eivät kuitenkaan opeta häntä, vaan he herättävä kysymyksiä sellaisella tavalla, että se, jolle kysymyksiä esitetään, oppii sisäisesti oman kykynsä mukaan. (*De Magistro* 12.39.5-12.40.45)

Oikean ymmärryksen saavuttaminen vaatii aktiivista sisäistä pohdintaa, joka oikein suoritettuna johtaa oppijan näkemään asian oikeassa valossa, ymmärtämään sen. Tällaisen aktiivisen pohdinnan käynnistäminen voi vaatia opettajan esittämiä kysymyksiä, jotka herättävät oppijan itse kyselemään ja pohtimaan asiaa eri kannoilta ja sillä tavalla etsimään sisäistä oivallusta. Kaikki pohdinta ankkuroituu siihen tietoisuuteen, että totuus on ihmistä niin lähellä, että sen voidaan sanoa olevan hänelle sisäinen opettaja, joka auttaa häntä, kun hän aktivoituu etsimään tietoa.

Koska todellisuus on riippuvaista Jumalasta, myös tiedon alkuperä on Jumalassa. Jumala ei ole pelkästään tuonpuoleinen olento, joka on antanut olemassaololle sen järjestyksen, vaan olento, josta ihmisen tiedolliset prosessit joka hetki ovat riippuvaisia. Jumala ei ole pelkästään olento, jonka näkemistä ihminen kaipaa, vaan olento, joka tekee näkemisen mahdolliseksi. Niinpä Jumala ei ole vain ihmisen ulkopuolella oleva olemassaolon järjestyksen valaisija, vaan Jumala on myös sisäinen valo, sielun valo. (Taylor 1989, 129.)

On olemassa yksi valo, jonka näemme silmin, ja toinen, jonka avulla itse silmä pystyy näkemään; tämä valo, jonka avulla [ulkoiset oliot] tulevat näkyviksi on varmasti sielun sisällä. (Lainattu Gilson 1961, 65.)

Ihmisen tiedolliset valmiudet eivät toimi täysin omassa varassaan, vaan rajallisena olentona ihminen tarvitsee äärettömän viisauden kanssa käytävää vuorovaikutusta ajattelunsa pohjaksi. Ratkaisu ihmisen tiedolliseen ongelmaan löytyy ihmisen alkuperästä, luomisen kautta määräytyneestä ihmisluonnosta ja ihmisen ontologisesta asemasta.

Mikään ei voi sivuuttaa oppilaan omakohtaista näkemystä asiasta. Tämä näkemys puolestaan riippuu siitä, minkälaisessa tilassa oppilas on, näkeekö hän asiat sellaisina kuin ne ovat, vai vääristöykö hänen näkökulmansa siksi, ettei hän ole tietoinen omista ennakkoluuloistaan. Siksi

inhimillisen tiedon edellytyksenä on itsetuntemus. Ihminen ei voi päästä viisauden lähteille, jos hänen intohimonsa ovat väärin suuntautuneita ja hänen mielensä sulkeutuu oman itsekkyytensä rajoihin.

Itse Totuuden Valkeus valaisee jokaisen järjellisen sielun, myös intohimonsa sokaiseman, suhteessa sen käsityskykyyn ainakin heikosti, niin että se tajuaa pohdiskellessaan jonkin totuuden. Kuitenkaan mitä tahansa tuossa harkinnassa on totta, sitä ei ole luettava tällaisen sielun, vaan juuri Totuuden Valkeuden ansioksi. (*Herramme Vuorisaarna* 9.32.)

Augustinukselle uskon yhteys olemassaolon alkuperään on lähtökohta, joka tekee mahdolliseksi rehellisen älyllisen työskentelyn. Ilman uskon tarjoamaa perustaa älylliseltä työskentelyltä puuttuisi lähtökohta. Hän tulkitsi evankeliumin sanat "Etsikää, niin te löydätte" kehotukseksi älylliseen etsintään ja pohdintaan.

Tällaisen dialogisen pohdinnan kautta ihminen voi ratkaista käsityksensä asioiden _totuudesta käyttäen hyväkseen järjellistä päättelyä, erilaisia tapoja testata käsitysten todenperäisyyttä, ja itse-kriittistä pohdintaa omien päättelyprosessien ja oman näkökulman todenmukaisuudesta. Sisäisen dialogin kautta saavutettu itsekriittinen näkökulma on pohja ihmisen kyvyille tunnistaa totuus ja erottaa se valheesta. Oman itsen, sisäisen ihmisen, löytämistä ei palvele passiivinen itsetarkkailu, vaan se, että itseä lähestytään aktiivisen dialogisesti, jolloin rikkoutuvat oman kuvan vääristyneet kuoret, jotka samentavat itsetietoisuuden puhtauden.

Millainen sitten on sisäisen opettajan merkitys ihmisen tiedollisissa prosesseissa? Augustinuksen mukaan hänen merkityksensä ei ole siinä, että hän mekaanisesti siirtäisi passiivisen oppijan mieleen uutta tietoa. Augustinus hylkää tiedonsiirtomallin myös suhteessa sisäiseen opettajaan. Jos oppijan suhde sisäiseen opettajaan on passiivisen mukautuva tai sokeasti alistuva, se ei palvele ymmärryksen syntymistä. Sisäinen opettaja ei lähesty ihmistä monologisesti vaan dialogisesti. Hän herättää ihmistä pohtimaan asioita uudesta näkökulmasta, haastaa hänet arvioimaan asioita kriittisesti. Pyrkimyksenä ei ole oppijan sulautuminen sisäiseen opettajaan, vaan aito dialogi, jossa ihminen tulee korostetun tietoiseksi omasta yksilöllisyydestään. Ihmisen oma ääni ja yksilöllisyys ei sulaudu sisäiseen opettajaan, vaan ihminen saavuttaa syvenevän tietoisuuden omasta erikoislaadustaan. Vain aito dialogi voi auttaa ihmistä näkemään totuuden itsestään, omista ennakkoluuloistaan, haluistaan ja peloistaan. Ilman aitoa itsetuntemusta todellisuus vääristyy ihmisen silmissä ja hän käsitteellistää ja ymmärtää sen väärässä valossa.

Kuitenkin avoin dialogi samalla myös välittää tietoa. Välitön kosketus Jumalaan, sisäiseen opettajaan, antaa ensinnäkin vakaumuksen Jumalan olemassaolosta. Ihminen pystyy kriittisesti pohtien vakuuttumaan siitä, että hänen kokemuksensa ei ole projisointia tai toiveunia, vaan että hän kohtaa persoonan, joka ei ole hänen omaa luomustaan. Mitä rehellisempää tämä vuorovaikutus on, sitä selkeämmän näkemyksen tämä vuorovaikutus antaa sisäisen opettajan luonteesta. Tässä yhteydessä Augustinukselle on keskeinen myös sanallisen ilmoituksen merkitys. Ihminen tarvitsee kirjoitetun ilmoituksen tarjoamia kiintopisteitä ohjaamaan häntä terveeseen vuorovaikutukseen sisäisen opettajan kanssa.

Kosminen järki

Perustellun tiedon pohjaksi tarvittava kokonaisnäkemys ylittää inhimillisen tiedon rajat, koska ihmisen tieto on aina rajallista. Ilman oikeaa kokonaisnäkemystä yksittäisille tosiasioille annettu tulkinta on virheellinen. Voidakseen tukeutua oikeaan kokonaisnäkemyskseen ihmisellä täytyy olla vertailukohtana kaikkitietävän olennon näkökulma. Miten äärellinen olento voi olla kosketuksissa tällaiseen näkökulmaan? Augustinuksen mukaan ihminen voi tukeutua oikeaan kokonaisnäkemyskseen olemalla dialogisessa suhteessa kaikkitietävän olennon kanssa, pääsemällä kosketuksiin Luoja ja koko todellisuuden Luoja kanssa. Tämä on mahdollista, koska Luoja on niin lähellä ihmistä, että hän voi olla jokaisen ihmisen sisäinen opettaja.

Näkyvä todellisuus ei ole itseriittoista. Siksi se ei voi olla oman olemassaolonsa syy. Sen selitykseksi on oletettava äärettömän viisaan, kaikkivaltiaan ja täydellisen hyvän persoonan luomistyö. Tästä todistaa luomakunnan järjestys ja ihmisen moraalinen ja älyllinen persoona. Vain kaikkeuden luojalla voi olla oikea kokonaisnäkemys todellisuudesta. Elämällä dialogisessa suhteessa todellisuuden alkuperän, kaikkitietävän persoonan kanssa, ihminen voi tukeutua oikeaan kokonaisnäkemyskseen todellisuudesta, jota ilman hänen tiedolliselta etsinnältään puuttuu kiinne kohta.

Platon oletti ikuisten ja muuttumattomien ideoiden järjestelmän. Plotinuksen mukaan ideat ovat jumalallisen maailmanjärjen (*Nous*) ajatuksia. Tätä ajatusta Augustinus kehittää edelleen. Ikuisia totuuksia vastaa ikuinen tietoisuus, absoluuttinen järki. Yleispätevä tieto on mahdollista ihmiselle, koska ihmisjärki voi tukeutua absoluuttiseen järkeen. Ikuinen järki eli Jumala on läsnä jokaisen ihmisen sisimmässä ja valaisee hänen tietoisuuttaan samalla tavalla kuin aurinko valollaan tekee ihmiselle mahdolliseksi nähdä ulkopuolellaan olevat esineet ja oliot. Tässä valossa ihminen voi nähdä yleispäteviä rationaalisia totuuksia. Ilman tällaista perustaa on mahdotonta välttää relativismia, jossa ihminen on suljettu omien näkemystensä ja kokemustensa maailmaan ilman mahdollisuutta saada yleispätevää tietoa tietoisuutensa ulkopuolisesta todellisuudesta.

Paitsi että Augustinus samastaa sisäisen opettajan Jumalaan, hän tarkentaa määrittystään edelleen samastamalla sisäisen opettajan evankeliumien Kristukseen. Näin hän samalla asettaa Kristuksen sille paikalle, mikä uusplatonisessa filosofiassa on jumalallisella maailmanjärjellä (*Nous*). Uusplatonisen filosofian kosmisen järjen paikalle Augustinus asettaa evankeliumien Kristukseen, jota Johanneksen evankeliumin alussa kutsutaan Jumalan logokseksi, sanaksi, jonka kautta kaikki on olemassa ja on saanut järjestyksensä.

’Niiden asioiden osalta, joita ymmärrämme, emme pyydä neuvoa puhujalta, joka muodostaa ään-teitä ulkopuolellamme, vaan Totuudelta, joka asuu sisällä ja hallitsee mieltä, vaikkakin sanat ehkä saavat meidät kysymään häneltä neuvoa. Mikä vielä enemmän, hän jolta pyydämme neuvoa ja jonka sanotaan asuvan sisäisessä ihmisessä, opettaa: Kristus — se on, Jumalan muuttumaton voima ja ikuinen viisaus, jolta jokainen järjellinen sielu pyytää neuvoa, mutta joka ilmaistaa jokaiselle siinä määrin kuin hän voi ymmärtää hänet, hyvän tai pahan tahtonsa mukaan. (*De Magistro* 11.38.45–50)

Augustinuksen mukaan jokaisen ihmisen tiedollista prosessia kannatteleva sisäinen opettaja on evankeliumien Kristus. Ensinnäkin on huomattava, että kun Augustinus samastaa kosmisen järjen historialliseen henkilöön, Jeesus Nasaretilaiseen, hän tekee mullistavan muutoksen uusplatoniseen

teoriaan. Augustinus väitti, että kosminen järki, joka on koko todellisuuden alkuperä, on konkretisoitunut ajassa ja paikassa yhteen ihmisyyksiin. Erityisesti Augustinus väitti, että koko todellisuuden perustana oleva viisaus on ilmaistu kaikkein selkeimmin yhdessä historiallisessa tapahtumassa, Jeesus Nasaretilaisen ristinkuolemassa. Miksi Augustinus katsoi välttämättömäksi tehdä näin radikaalin konkretisoinnin abstraktiin teoriaan? Esitän seuraavassa yhden mahdollisen tavan ymmärtää Augustinuksen ajattelua tässä suhteessa.

Miksi Jumalan Logoksella, Kristuksella, on keskeinen asema tiedollisissa prosesseissa? Augustinuksen vastaus on, että Kristus yhdistää persoonassaan todellisuuden vastakkaiset elementit tavalla, joka luo perustan rakentaville tiedollisille jännitteille. Tiedollisten jännitteiden merkitys on niiden oppijaa aktivoivassa merkityksessä. Tämä konkretisoituu Kristuksen ristinkuolemassa, jossa yhdistyy tiedon varmuus ja epäily, hyvyys ja pahuus, voima ja heikkous, yksilöllisyys ja yhteisyys, kunnia ja häpeä.

Mitä tämä sitten tarkoittaa konkreettisesti oppimisprosessin kannalta? Tiedollinen aktivoituminen perustuu jännitteeseen uskon ja epäilyksen, tiedon varmuuden ja kaiken kyseenalaistamisen, inhimillisen erehtyvyyden ja tiedon mahdollisuuden välillä. Kaikkein vahvin usko mahdollistaa kaikkein syvimmän epäilyn, ja systemaattinen epäily puolestaan tarjoaa perustan vahvojen vakaumusten syntymiselle. Jeesus ilmaisee ristillä sekä syvimmän epäilyksensä ("Jumalani, Jumalani, miksi minut hylkäsit?") että suurimman luottamuksensa jättäessään itsensä kuolemassa Jumalan käsiin ("Isä, sinun käsiisi minä annan henkeni").

On välttämätöntä olla tietoinen inhimillisestä erehtyvyydestä, jotta osaisi suhtautua kriittisesti esitettyihin käsityksiin. Toisaalta inhimillistä erehtyvyyttä ei saa korostaa sellaisella tavalla, että päädytään täysin skeptiseen näkökantaan, jonka mukaan ihmisen ei ole ollenkaan mahdollista saavuttaa tietoa. Inhimillisen erehtyvyyden korostus pitäisi voida viedä loppuun saakka ilman että menetetään uskoa tiedon mahdollisuuteen. Oppijan on tärkeä tulla syvästi tietoiseksi inhimillisestä erehtyvyydestä, koska mitä paremmin hän sen tiedostaa, sitä paremmin hän osaa varoa erehdyksiä ja sitä luotettavampaa ajattelusta tulee. Samalla on kuitenkin tärkeä säilyttää usko tiedon mahdollisuuteen, koska muuten katoaa motivaatio pyrkiä välttämään erehdyksiä.

Kristuksen merkitys tiedolliselle kehitykselle on vapauttaa ihminen epäilemään ja uskomaan yhtä aikaa. Se, että Kristus läsnäolonsa kautta lahjoittaa ihmiselle uskon itseensä, ei merkitse, että ihminen lakkaisi epäilemästä. Päin vastoin, juuri lahjaksi saatu sydämen usko vaatii epäilyn viemistä huippuunsa, koska se on ainoa tapa, jolla ihmisen järki voisi tulla osalliseksi sydämen uskosta. Järjen täytyy koetella esitetyt näkemykset kaikkien mahdollisten vasta-argumenttien näkökulmasta. Siksi järjen vakuuttuminen on lähes loppumaton prosessi, koska järki keksii koko ajan uusia vasta-argumentteja saavutetuille vakaumuksille. Siksi sydämen usko ja järjen dialoginen prosessi ovat rinnakkaisia ja suurelta osin toisistaan riippumattomia, mutta samalla myös toisiaan täydentäviä prosesseja. Sydämen usko antaa ihmiselle suunnan, josta hän voi etsiä vastausta, mutta hänen on kuljettava älyllisen päättelyn tekemien yksittäisten päätelmien ja vasta-argumenttien tietä voidakseen muodostaa itselleen älyllisesti perusteltuja näkemyksiä. Pyrkimyksenä on se, että "järjen valolla ymmärrettäisiin se mistä aikaisemmin pidetään uskolla kiinni" (*Epistolas* 120, 2; PL 33, 452). Näin usko saa aikaan rationaalista ponnistelua, joka johtaa siihen, että aikaisemmin tuntemattomat totuudet tulevat käsitettäviksi. (Kirjavainen 1983, 75.)

Kristuksen merkitys sisäisenä opettajana on siinä, että hän antaa sisäisen vakaumuksen tiedon mahdollisuudesta ja samalla syvän tietoisuuden inhimillisen ajattelun rajoituksista ja erehtyvyydestä. Kristuksen lahjoittama sydämen usko vapauttaa epäilemään systemaattisesti kaikkia käsityksiä, koska se vapauttaa ihmisen siitä illuusiosta, että totuus perimmältään riippuisi hänen ajattelunsa tuotoksista, jolloin hän ei voisi rohkeasti kokeilla erilaisia hypoteeseja. Sydämen usko on lahja, ja siksi sitä ei voi säilöä muuttumattomana. Se uudistuu kohtaamisessa. Jos se muutetaan dogmaattiseksi lähtökohdaksi, se menettää dynaamisuutensa. Sen merkitys on siinä uskalluksessa, jonka se tarjoaa epäilyn kuiluun syöksymisessä, niin että ihminen epäilyn kautta voi testata ja älyllisesti vakuuttua käsityksistä. Siksi usko ei vapauta älyllisestä pohdiskelusta vaan se vapauttaa älylliseen pohdiskeluun. Usko antaa intohimoisen pyrkimyksen tuntea totuus.

Jos ihmisen pitäisi perustella tiedon mahdollisuus ilman edeltävää luottamusta, hänen täytyisi rakentaa kiistaton argumentti ehdottoman varmoille premiseille ilman että hänellä olisi mitään motiivia sellaisen argumentin rakentamiseen, koska häneltä puuttuu luottamus tiedon mahdollisuuteen. Lisäksi tämä argumentti voisi toimia luottamuksen pohjana vain, jos sitä voitaisiin pitää epäilemättömänä. Sitä voidaan pitää epäilemättömänä vain, jos pidettäisiin mahdottomana, että sitä voitaisiin jostain näkökulmasta kyseenalaistaa. Tällöin siihen täytyisi suhtautua dogmaattisesti. Tällöin rajoitettaisiin ajattelun vapautta ja kiellettäisiin se tosiasia, että kaikki inhimilliset käsitykset voidaan perustellusti kyseenalaistaa.

Toinen tapa, miten Kristus toimii ajattelun valona, on itsetuntemuksen alueella. Koska Kristus tarjoaa ihmiselle anteeksiantamusta, ihminen uskaltaa nähdä inhottavimmatkin piirteensä. Nähdessään itsensä sellaisena kuin on, ihminen tulee tietoiseksi intohimoista, jotka vääristävät hänen näkökulmaansa ja harhauttavat hänen ajatteluaan. Omien etupyyteiden tiedostaminen on tärkeä itsekriittinen väline oman ajattelun ennakkoluulojen tunnistamisessa. Anteeksiantamuksen mahdollisuus rohkaisee rehellisyyteen ja aitouteen, koska se tarjoaa uutta alkua. Tällä tavalla ihminen voi saavuttaa itsetuntemuksen, joka on välttämätön edellytys itsekriittisyydelle. Tästä esimerkkinä ovat ns. kostopsalmit, joissa ihminen paljastaa kostonhimonsa Jumalan edessä ja siten oppii näkemään sen oikeassa valossa.

Kolmas jännite, jota Kristus pitää koossa, on yksilön ja yhteisön välinen jännite. Yhtäältä yksilön on tarkoitus kehittää yksilöllisyytensä huippuunsa, tulla ainutlaatuiseksi omaksi itsekseen, eikä jäljitellä ketään. Samalla yksilön on kuitenkin vältettävä itseensä sulkeutuminen, joka estää häntä oppimasta muilta ja avautumasta aitoon vuorovaikutukseen. Yksilön ei tule mukautua yhteisön painostukseen ja omaksua käsityksiä pelkästään siksi, että ne on yleisesti hyväksytyt. Mutta ei hänen tule myöskään lukkiutua omiin ennakkoluuloihinsa niin, ettei hän pysty korjaamaan käsityksiään toisten tarjoaman kritiikin ja uusien näkökulmien pohjalta. Kristus antaa pohjan yksilön ainutlaatuisuudelle persoonallisena Luojana ja alkuperänä. Samalla Kristus tarjoaa pohjan yhteisöllisyydelle, joka ei perustu samanlaistumiseen vaan eri äänien kuulumiselle rakkaudessa.

Kristuksen ristinkuolemassa yhdistyy myös kunnia ja häpeä tavalla, joka luo pohjan älylliselle rohkeudelle. Kristuksen kärsimään häpeään kätkeytyy suuri kunnia. Voidakseen tuntea totuuden ihminen ei saa pelätä yleistä mielipidettä ja sen tarjoamia arvostuksia. Hänen tulee olla valmis omaksumaan käsitys sillä perusteella, että hän on vakuuttunut sen totuudesta, ei siksi, että sen avulla voi saavuttaa ihmisten suosion.

Kristuksen merkitys tiedollisia jännitteitä kokoavana ja koossa pitävänä tekijänä on siinä, että ihminen voi pitää yhtä aikaa kiinni vastakkaisista tekijöistä ja elää niiden luomassa jännitteessä, joka aktivoi häntä henkisesti ja ajatuksellisesti. Ihminen voi yhtä aikaa säilyttää tietoisuutensa moraalista ihanteesta ja syventyä ymmärtämään omaa turmelustaan. Ihminen voi säilyttää uskon tiedon mahdollisuuteen samalla kun hän syventyy ymmärtämään omaa erehtyväisyyttään. Tällainen vastakkaisuuksien välinen jännite aktivoi ihmistä henkisesti, mikä on edellytys kriittiselle ajattelulle. Kristus on valo juuri siksi, että hän mahdollistaa tämän jännitteen viemisen niin pitkälle, ettei ihminen tyydy pinnallisiin vastauksiin, vaan joutuu perusteellisesti pohtimaan asioita.

Augustinus loi ajattelullaan pohjan uudelle älylliselle mallille: sitoutuneelle ei-dogmaattiselle filosofialle. Hän vältti dogmaattisuuden, koska hän ei nähnyt valistuksen perustuvan siihen, että tietyt tiedolliset käsitykset siirretään tehokkaasti opettajalta oppilaalle. Sen sijaan hän näki olennaiseksi sen, että jokainen oppija itsenäisesti vakuuttuu opettettujen käsitysten todenperäisyydestä. Kuitenkaan Augustinus ei luisunut relativismiin, jonka mukaan kaikki käsitykset ovat yhtä oikeita, vaan piti kiinni siitä, että ihminen voi saavuttaa tietoa, joka on yleispätevää.

Perimmältään ihminen ei tarvitse ulkoisia opettajia, vaikka opettajan sanat voivat herättää hänessä kyselyn ja etsinnän, joka saa hänet aktivoitumaan tiedollisissa kysymyksissä. Augustinus vetoaa tässä yhteydessä Matteuksen evankeliumin sanoihin:

Älkää te antako kutsua itseänne opettajaksi, sillä teillä on vain yksi opettaja ja te olette kaikki veljiä. Älkää antako kutsua itseänne oppimestareiksi, sillä teillä on vain yksi mestari, Kristus. Joka teistä on suurin, se olkoon toisten palvelija. Sillä joka itsensä korottaa, se alennetaan, mutta joka itsensä alentaa, se korotetaan. (Matt. 23: 8–12)

Korostaessaan sisäisen opettajan merkitystä Augustinus samalla vahvistaa yksilön itsenäisyyttä kaikkia ulkoisia opettajia vastaan. Hän vastustaa asennetta, jossa seurataan ulkoisia auktoriteetteja tai yleistä mielipidettä sen sijaan, että jokainen itsenäisesti arvioisi asioita.

Lopuksi

Augustinuksen pohtima kysymys tiedon alkuperästä on filosofian ikuisuusongelma, johon erilaisista lähtökohdista annetaan hyvin erilaisia vastauksia. Käsitys opettamisen mahdollisuuksista ja rajoista riippuu perustavista tietoteoreettisista olettamuksista. Augustinus on kehitellyt yhtä vaikutusvaltaista perinnettä, joka pyrkii perusteistaan käsin tekemään selkoa inhimillisen tiedon ja opetuksen luonteesta. Tässä suhteessa hänen merkityksensä on ollut valtava. Hänen voimansa on siinä, että hän kehittää oman perinteensä lähteistä näkemyksen, joka kehittyneisyydessään ja selitysvoimassaan on jäänyt elämään meidän päiviimme saakka. Sellaisetkin ajattelijat, jotka kokonaan hylkäävät Augustinuksen perustavat premissit, ovat joutuneet kehittelemään näkemyksiään suhteessa hänen ajatuksiinsa.

Lähteet

Augustinus, A.

- Confessionum libri MII. Toim. P. Knöll. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 339. Wien — Leipzig 1896. Tunnustukset. Suom. Otto Lakka. Jyväskylä 1981.
- Contra Academicos, libri tres. Toim. W.M. Green. Corpus christianorum series latina tom. XXIX: Aurelii Augustini opera, pars II. 1: Turnholti, Typographi Brepols editores Pontificii 1970.
- De Magistro, liber unus. Toim. Klaus-Detlef Daur. Corpus christianorum series latina tom. XXIX: Aurelii Augustini opera, pars II.1: turnholti. typographi Brepols editores Pontificii 1970.
- De Sermone domini in Monte. PL, Patrologiae cursus completus, series latina, edit. J.P. Migne, Paris 1878—189(), vol. 35 1229–1408; CCL, Corpus Christianorum, series Latina, Tournhout, 1954. vol XXXV. Herramme Vuorisaarna. Suom. Valtteri Olli. Espoo 1989.
- Epistolas. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum.

Ahlberg, A. 1952. Augustinus, den första moderna människan. Uppsala.

Aspelin, G. 1981. Tankens vägar. En översikt av filosofiens utveckling. Del I. Karlshamn: Doxa.

Bahtin, M. 1991. Dostoyevskin poetiikan ongelmia. Kustannus Oy Orient Express.

Bowen, J. 1986. A History of Western Education. Volume One. The Ancient World: Orient and Mediterranean. London: Methuen.

Gilson, E. 1961. The Christian Philosophy of Saint Augustine. London: Gollancz.

Harrison, S. 1998. "Augustine on what we owe to our teachers" Teoksessa Rorty, A. O. (ed.) Philosophers on Education, New Historical Perspectives, 66–80. London: Routledge.

King, P. 1995. "Introduction". Teoksessa Augustine: Against the Academicians and The Teacher. Indianapolis: Hackett Publishing.

Kirjavainen, H. 1983. Uskon ja tiedon samanaikaisuus. Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 137.

Knuuttila, S. 1989. "Selitykset". Teoksessa Aristoteles: Nihomakhoksen Etiikka. Suom. Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus.

Knuuttila, S. 1998. Järjen ja tunteen kerrostumat. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

Puolimatka, T. 1996. Kasvatus ja filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Puolimatka, T. 1999. Kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat. Minuuden rakentamisen filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Quinn, P. L. 1998. "Augustinian learning". Teoksessa Rorty, A. O. (ed.) Philosophers on Education, New Historical Perspectives, 81–94. London: Routledge.

Scheffler, I. 1967. "The Concept of Teaching". Teoksessa Peters, R. S. (ed.) The Concept of Education. London: Routledge & Kegan Paul.

Taylor, C. 1989. Sources of the Self. The Making of the Modern Identity. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Artikkeli on julkaistu 4.12.2024

Tekstiviittaus:

Puolimatka, Tapio 2024. Augustinuksen kasvatustilfilosofia. ENSYklopedia. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. <https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/Augustinius.pdf>
(luettu xx.xx.xxxx)